

Наукові перспективи
Видавнича група

Připraveno na Den správce pozemku
(Підготовлено до Дня землевпорядника)

Vydáno ve spolupráci s NUBiP Ukrajinou
(Видано у співпраці з НУБіП України)

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

v rámci publikační skupiny
Scientific Publishing Group

Svazek XXIX mezinárodní
kolektivní monografie

Česká republika
2023

Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. (Česká republika)
Středoevropský vzdělávací institut (Bratislava, Slovensko)
Národní institut pro ekonomický výzkum (Batumi, Gruzie)
Al-Farabi Kazakh National University (Kazachstán)
Institut filozofie a sociologie Ázerbájdžánu Národní akademie věd (Baku, Ázerbájdžán)
Institut vzdělávání Ázerbájdžánské republiky (Baku, Ázerbájdžán)
Batumi School of Navigation (Batumi, Gruzie)
Regionální akademie managementu (Kazachstán)
Veřejná vědecká organizace „Celokrajinské shromáždění lékařů ve veřejné správě“ (Kyjev, Ukrajina)
Nevládní organizace „Sdružení vědců Ukrajiny“ (Kyjev, Ukrajina)
Univerzita nových technologií (Kyjev, Ukrajina)

v rámci publikační skupiny Publishing Group „ Vědecká perspektiva “

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XXIX mezinárodní kolektivní monografie

Česká republika
2023

International Economic Institute s.r.o. (Czech Republic)
Central European Education Institute (Bratislava, Slovakia)
National Institute for Economic Research (Batumi, Georgia)
Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)
Institute of Philosophy and Sociology of Azerbaijan National Academy of Sciences (Baku, Azerbaijan)
Institute of Education of the Republic of Azerbaijan (Baku, Azerbaijan)
Batumi Navigation Teaching University (Batumi, Georgia)
Regional Academy of Management (Kazakhstan)
Public Scientific Organization "Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration" (Kyiv, Ukraine)
Public Organization Organization "Association of Scientists of Ukraine" (Kyiv, Ukraine)
University of New Technologies (Kyiv, Ukraine)

within the Publishing Group "Scientific Perspectives"

MODERN ASPECTS OF SCIENCE

29- th volume of the international collective monograph

Czech Republic
2023

UDC 001.32: 1/3] (477) (02)
C91

Vydavatel:

Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.
se sídlem V Lázních 688, Jesenice 252 42
IČO 03562671 Česká republika
Zveřejněno rozhodnutím akademické rady

Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. (Zápis č. 28/2023 ze dne 8. březen 2023)

*Připraveno pro Farmářský den ve spolupráci s Národní univerzitou biodrojtů a managementu
přírody Ukrajiny*

*(Підготовлено до Дня землеворядника у співпраці з Національним університетом
біоресурсів і природокористування України)*

*Monografie jsou indexovány v mezinárodním vyhledávači
Google Scholar*

Recenzenti:

Karel Nedbálek - doktor práv, profesor v oboru právo (Zlín, Česká republika)

Markéta Pavlova - ředitel, Mezinárodní Ekonomický Institut (Praha, České republika)

Humeir Huseyn Akhmedov - doctor of pedagogical sciences, professor (Baku, Azerbajjan);

Iryna Zhukova - kandidátka na vědu ve veřejné správě, docentka (Kyjev, Ukrajina)

Yevhen Romanenko - doktor věd ve veřejné správě, profesor, ctěný právník Ukrajiny (Kyjev, Ukrajina)

Oleksandr Datsiy - doktor ekonomie, profesor, čestný pracovník školství na Ukrajině (Kyjev, Ukrajina)

Jurij Kijkov - doktor informatiky, dr.h.c. v oblasti rozvoje vzdělávání (Teplice, Česká republika)

Vladimír Bačičin - docent ekonomie (Bratislava, Slovensko)

Peter Ošváth - docent práva (Bratislava, Slovensko)

Oleksandr Nepomnyashy - doktor věd ve veřejné správě, kandidát ekonomických věd, profesor, řádný člen Vysoké školy stavební Ukrajiny (Kyjev, Ukrajina)

Vladislav Fedorenko - doktor práv, profesor, DrHb - doktor habilitace práva (Polská akademie věd), čestný právník Ukrajiny (Kyjev, Ukrajina)

Dina Dashevskaja - geolog, geochemik Praha, Česká republika (Jeruzalém, Izrael)

Tým autorů

C91 Moderní aspekty vědy: XXIX. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2023. str. 602

Svazek XXIX mezinárodní kolektivní monografie obsahuje publikace o: utváření a rozvoji teorie a historie veřejné správy; formování regionální správy a místní samosprávy; provádění ústavního a mezinárodního práva; finance, bankovníctví a pojišťovnictví; duševní rozvoj osobnosti; rysy lexikálních výrazových prostředků imperativní sémantiky atd.

Materiály jsou předkládány v autorském vydání. Autoři odpovídají za obsah a pravopis materiálů.

© Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.
© Publishing Group „Vědecká perspektiva“, 2023
© autoři článků, 2023

- §4.4 *ТИПОЛОГІЯ ТА ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ВСТАВНИХ І ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ МАРІЇ МАТЮС)* (Бабій І.М., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Лушпинська Л.П., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка) 204
- §4.5 *АКТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ МОВНОЇ ТИПОЛОГІЇ* (Корбозерова Н.М., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, бульвар Тараса Шевченка) 220
- §4.6 *ОНТОЛОГІЧНІ І ГНОСЕОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ РЕАЛЬНОСТІ* (Кравцов Ю.С., Дніпровський державний технічний університет) 231
- §4.7 *«ПРАКТИЧНИЙ КУРС АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ» ЯК НАВЧАЛЬНА ПЛАТФОРМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ* (Липчанко-Ковачик О.В., Мукачівський державний університет, Кончович К.Т., Мукачівський державний університет, Бедевельська М.В., Мукачівський державний університет) 241
- §4.8 *ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ* (Лінецьвич К.А., Черкаська медична академія) 253
- §4.9 *ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА КОМПЕТЕНТІСНОГО «КАПІТАЛУ» ОСОБИСТОСТІ* (Маленко Я.В., Криворізький державний педагогічний університет, Кобрюшко О.О., Поздній Є.В., Криворізький державний педагогічний університет) 267
- §4.10 *ВПЛИВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ* (Михайлюк Н.В., Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця) 291

*§4.4 ТИПОЛОГІЯ ТА ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ
ВСТАВНИХ І ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У
ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ
ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС) (Бабій І.М., Тернопільський
національний педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка, Лушпинська Л.П., Тернопільський національний
педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)*

Вступ. В останні десятиріччя помітно зріс науковий інтерес до проблем функціонування лексичних одиниць, особливої актуальності набули наукові розвідки із синтаксису. У центрі нашої уваги – вставні та вставлені мовні одиниці (слова, словосполучення, речення) як ускладнювальні компоненти простого речення.

У сучасному синтаксисі питання категорії вставності поки що повністю не розв'язане, не існує єдиної класифікації вставних і вставлених конструкцій, немає чітко сформульованих критеріїв (принципів) розмежування вставних і вставлених компонентів тощо, тому розгляд цих мовних одиниць привертає все більшу увагу дослідників. Лінгвістичну природу вставних і вставлених компонентів у своїх працях, зокрема, висвітлили такі науковці, як: К.Ф. Шульжук, А.П. Загнітко, І.Р. Вихованець, Б.М. Кулик, І.І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська, О.Д. Пономарів, А.П. Романченко, С.П. Бевзенко, Л.П. Литвин, Г.В. Семеренко, П.С. Дудик, Л.В. Прокопчук, В.І. Грицина та ін.

Багатоманітність семантичних відтінків вставних і вставлених одиниць зумовлює активність їх уживання у мовленні. Часто їх використовують письменники у своїх художніх творах. Помічено, що вставні і вставлені компоненти, як правило, вжиті авторами у прозовій мові, рідко – у поетичній. Велику групу цих мовних одиниць простежуємо у прозових творах Марії Матіос –

«найплодовитішої і найпрацездатнішої української письменниці» [1, С. 69], як називає її критика. Саме на матеріалі творів Марії Матіос проаналізуємо семантико-функційну специфіку вставних і вставлених одиниць, особливості їх застосування в художньому тексті.

Мета нашого дослідження – охарактеризувати лінгвістичну природу вставних і вставлених компонентів, розглянути їх класифікацію у сучасному синтаксисі, описати семантико-функціональні різновиди вставних і вставлених компонентів, репрезентованих у прозі Марії Матіос, охарактеризувати їх структуру, морфологічне вираження та функціонування у мовотворчості письменниці.

Для реалізації зазначеної мети необхідно розв'язати такі завдання:

1) виявити вставні і вставлені конструкції у прозових творах Марії Матіос; 2) розмежувати вставні і вставлені компоненти; 3) описати семантико-функціональні різновиди виявлених мовних одиниць; 4) розглянути їх структуру та морфологічне вираження; 5) простежити особливості функціонування вставних і вставлених компонентів у прозі Марії Матіос.

Матеріалом для дослідження слугуватиме книга повістей Марії Матіос «Життя коротке». Цікавим і самобутнім є мовостиль письменниці. Дослідники виділяють різні його риси. «Розкутість вираження концепції світу і людини, поєднання ідеологічного й побутового, народницького й модерного імперативів, ознаки елітарного, психологічного й феміністичного дискурсів, витонченість «гри» і вишуканість мови, неоднозначність стилю оповіді, властиві «малій» прозі авторки, як і її романам, оприявнюють індивідуальність її художнього письма» [2, С. 314].

Виклад основного матеріалу. Вставні і вставлені компоненти виступають поширеним засобом ускладнення

простого речення, оскільки за допомогою них мовець може виразити різні суб'єктивні та об'єктивні відношення, додаткові відтінки, зокрема передати ставлення до сказаного, вказати на джерело повідомлення, уточнити чи додати нову інформацію. І.І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська зазначають, що вставні компоненти «вводяться в речення на семантико-комунікативному рівні для вираження ставлення до повідомленого з погляду його ймовірності чи неймовірності, емоційної оцінки, ступеня звичайності, способу оформлення думок, активізації співрозмовника тощо. Вставні слова не змінюють основного модального значення речення, а надають йому особливого забарвлення» [3, С. 378].

У сучасній лінгвістиці домінує думка, що ідентифікувати вставні і вставлені компоненти можна за ознакою модальності, а саме: вставні одиниці виражають суб'єктивну модальність, а вставлені – об'єктивну, хоча розмежувати їх нерідко вкрай складно. К.Ф. Шульжук вставними компонентами називає «мовні одиниці, що виявляють ставлення мовця до висловленої ним думки і виражають різні модальні значення (можливості, сумніву та ін.)» [4, С. 166], а вставленими – «мовні одиниці, що передають додаткові, побіжні повідомлення, перериваючи основне висловлення за допомогою інтонації вставленості» [4, С. 169].

Вставні і вставлені конструкції є традиційними засобами ускладнення простих речень та семантично вагомим компонентом вираження індивідуально-авторської мовної картини світу у художній мові. За допомогою цих конструкцій письменники передають додаткову інформацію про описувані предмети чи явища, про персонажів, виражають їх психологічний стан, уточнюють чи пояснюють зображуване, відображають ставлення мовця до повідомлюваного і под.

У прозових творах Марії Матіос зафіксовано велику групу вставних і вставлених компонентів. Розглянувши

семантику та функційне навантаження цих мовних одиниць у прозових творах письменниці, можна встановити їх різні семантико-функціональні типи. Так, залежно від значення та смислової ваги виділено такі семантико-функціональні різновиди вставних одиниць (слів, сполучень слів, речень), репрезентованих у прозі Марії Матіос:

1) оцінка повідомлюваного з погляду його вірогідності, достовірності, певності:

а) упевненість когось у комусь або чомусь, вірогідність, імовірність чогось: *безсумнівно, справді, ясна річ, певна річ, правда, звичайно, звісно, бігме* та ін.: «Ясна річ, дивна. Бо мовчу» [5, С. 15]; «Певна річ, у цьому безбожному колгоспі змушують сокиру брати мало не на Великдень» [5, С. 58]; «однак, безсумнівно, чогось таки живого» [5, С. 151]; «Не ти, звісно. Але жаба – це наша національна тварина» [5, С. 171]; «Бо, бігме, устану, як не зауважите мою волю!» [5, С. 230]; «Водню, звичайно, нема» [5, С. 20];

б) невпевненість когось у комусь або чомусь, неймовірність чогось, припущення, намір: *може, а може, можливо, мабуть, певно, напевно, видно, видко, здається, як здається, видається, очевидно* та ін.: «Я зітхнула, очевидно, так голосно, що голос на другому кінці стривожився» [5, С. 8]; «Коли зникав з очей, тоді, мабуть, і я зникала з його серця» [5, С. 11]; «Ти знаєш, напевно, таки виборсаюся» [5, С. 172]; «Він, певно, сам працює катом, убивцею» [5, С. 26]; «А може, не треба нічого робити» [5, С. 44]; «Може, телефонував із сусіднього дому» [5, С. 24]; «Видко, не від тої міліції був» [5, С. 202];

2) звичність повідомлюваних фактів для мовців, ступінь звичайності висловленого: *як правило, буває, зазвичай* та ін.: «Як правило, в такі хвилини я була небагатослівною і примхливою» [5, С. 38]; «Як правило, вони мають присмак тортур, щоб не сказати садизму» [5, С. 173];

«Однак синхронний стогін, зазвичай, породжує потік лестошів, евфемізмів, метафор» [5, С. 154];

3) емоційна оцінка мовцем того, про що йдеться в реченні, почуття мовця (радість, прикрість, обурення, здивування, задоволення, жаль, невдоволення тощо): *на диво, як дивно* та ін.: «Відтоді я не злюбила його, якого, на диво, шанував увесь колектив, а жінки таємно зітхали» [5, С. 18];

4) джерело повідомлення: *кажуть, на твою думку, за словами* та ін.: «Кажуть, любов облагороджує. Можливо» [5, С. 16]; «Йой, кажуть, то не є на добро – обгонити похорон» [5, С. 225]; «Отже, моя категоричність, на твою думку, мала бути дозованою?» [5, С. 114];

5) порядок висловлень, зв'язок між ними, послідовність їх викладу чи логічне завершення цього викладу: *до речі, нареши, з одного боку* та ін.: «А йому, до речі, «здадуть», що ти була у мене» [5, С. 171]; «З одного боку, він був у Нижній Товарниці і через нього страждали інші, а з іншого – його не існувало для Джуряків» [5, С. 56];

6) активізація співрозмовників, звернення до співбесідника і вживається з метою привернення уваги читача (слухача); це переважно дієслівні форми вставності, які на чомусь наголошують, щось обмежують, уточнюють, пояснюють тощо: *знаєш, знаєте, видиш, видите (діал.), бач, бачиш, бачте, чуєш, пам'ятаєш* та ін.: «Вік, знаєте. Порада. Досвід» [5, С. 27]; «А він, Буш, бачте, принциповий» [5, С. 25]; «Видиш, оцими старими руками принесу» [5, С. 304]; «Знаєш, я колись хотів би зостатися з тобою наодинці» [5, С. 175];

7) позначення характеру висловлення, способу передачі думки, вираження впевненості, переконливості та ін.: *правда, по правді, правильніше б сказати* та ін.: «Ні, правильніше б сказати, по-домашньому, а не по-людськи» [5, С. 14]; «Правда, з їхньої ферми при Довгополові нікого ще не судили» [5, С. 53]; «Але коли тепер плачу за Василем, то, по правді, більше плачу за

своім спокоєм з ним...» [5, С. 21]; «Я думав, що ти ще молода, і – твоя правда – вчив тебе боятися» [5, С. 114];

8) узагальнення, вказівка на те, що сказаним у реченні що-небудь підсумовується: *отже, зрештою, врешті-решт, значить, виходить, виявляється, тим паче* та ін.: «Ми зналися і раніше. Отже, моя зухвалість не спроможна перелякати тебе, ти на кону» [5, С. 159]; «Врешті-решт, відчувши втому» [5, С.38]; «Нічого ніколи не пізно. Тим паче, пізнавати себе» [5, С. 41]; «... але якщо я не втратила здатності думати, значить, я жива?!» [5, С. 77]; «Фіглярство, виявляється, і так не має міри» [5, С. 163];

9) протиставлення висловленого раніше сказаному: *однак, навпаки* та ін.: «Бажаючи чисієсь відваги, жінка, однак, сама не чула в собі хоробрості» [5, С. 151]; «Тепер же обидва ковтають валеріану, яка, однак, жодним чином не допомагає» [5, С. 170].

Безперечно, у сучасній українській мові вставні і вставлені компоненти становлять якісно і кількісно велику групу, яка легко поповнюється залежно від бажань мовця, від уподобань письменника у художньому тексті. Як правило, вони утворені з різних частин мови (дієслів, іменників, прикметників, прислівників тощо).

За частиномовною належністю компонентів зафіксовані у творах Марії Магіос вставні одиниці можна скласифікувати на такі типи:

а) іменні вставні безприйменникові і прийменникові слова і сполучення слів, утворені іменниками, прикметниками, займенниками та числівниками: *правда, на диво, на твою думку*, напр.: «коли тепер плачу за Василем, то, *по правді*, більше плачу за своїм спокоєм з ним...» [5, С. 21]; «*Правда*, трохи встидно найстаршої доньки Павлінки» [5, С. 53]; «Отже, моя категоричність, *на твою думку*, мала бути дозованою?» [5, С. 114];

б) дієслівні вставні одиниці: *може, здається, кажуть, як здається, мовляв, бачте, знаєте, видите*, напр.: «я довго дивилася на телефон, який, здавалося, ще вібрує від недавньої словесної напруги» [5, С. 7]; «*Кажуть*, любов облагороджує» [5, С. 16]; «Тоді вона билася кулаками у голову, і тепер, *видите*, кумку, б'юся» [5, С. 64]; «*Сказано, не суди...*» [5, С. 16];

в) прислівникові вставні елементи: *можливо, певно, звичайно, безсумнівно, очевидно, врешті-решт, до речі, зрештою*, напр.: «Іноді мені здавалося, що наші словесні бої, *врешті-решт*, зробили нас сіамськими близнюками» [5, С. 8]; «Та й, *зрештою*, чому саме зі мною?» [5, С. 28]; «А йому, *до речі*, «здадуть», що ти була у мене» [5, С. 171];

г) службові частини мови (рідко), зокрема сполучники, частки і под.: *однак, втім*, напр.: «жінка, *однак*, сама не чула в собі хоробрості» [5, С. 151]; «*Втім*, чоловіки його складу живуть, як на мінному полі» [5, С. 14].

Вставні одиниці, виявлені у творах Марії Матіос, за морфологічним оформленням можна поділити на такі основні типи:

а) ті, що утворені одним змінюваним чи незмінюваним словом: *може, однак, певно, напевно, бачиш, отже, зрештою, втім*, наприклад: «Ото, *певно*, спустив на них кару» [5, С. 58]; «А, *власне*, що трапилося?» [5, С. 41]; «Та, *зрештою*, ви самі мені цього побажали...!» [5, С. 55];

б) ті, що утворені з одного повнозначного слова, ускладненого службовим словом чи словами із граматичною залежною функцією: *на диво, як правило, як дивно, як кажуть*, наприклад: «Після усього, що зі мною стало – *як дивно* – це не було потрясінням» [5, С. 78];

в) ті, що є семантично й синтаксично нерозкладні поєднання слів: *з одного боку, з іншого боку*, наприклад: «З *одного боку*, він був у Нижній Товарниці і через нього страждали інші, а з *іншого* – його не існувало для Джуряків» [5, С. 56].

У прозі Марії Матіос, крім вставних слів і словосполучень, часто вжито вставні речення, котрі виражені як окремі двоскладні чи односкладні речення, а саме:

а) двоскладні вставні речення із займенниково-особовим підметом: *я розумію, думає вона, ми знаємо* та ін.: «Їх зіпсувала посада, *думає вона*, надпиваючи уже гірке чомусь шампанське» [5, С. 176]; «Знаєте, – *м'яко закінчив він*, – я вам не дорікаю, бо тут не варто...» [5, С. 121];

б) вставні речення, які за своєю структурною будовою належать до певних різновидів односкладного безособового чи інфінітивного речення: *мені здається, правильніше б сказати* та ін.: «Відштовхнутий голова незграбно впав у своє крісло і чомусь голосно, *і, як мені здалося*, хижо засміявся» [5, С. 18]; «Ні, *правильніше б сказати*, по-домашньому, а не полюдськи» [5, С. 14]; «... і чомусь би плакала, *як мені здається*, аж до завтра» [5, С. 234]; «Щодня вона вибирала обійдених і, *як їй здавалося*, оділених» [5, С. 160];

в) вставні речення у формі односкладних неозначено-особових речень, головний член яких виражає певні вияви мислення, мовлення, поведінки: *йому сказали* та ін.: «І кожен сходить з розуму на свій манер, *казали колись у Василевім селі*» [5, С. 43].

Особливістю вставних компонентів, ужитих у творах Марії Матіос, є те, що авторка нерідко вживає сполучник *як* перед самою вставною одиницею, наприклад: «Після усього, що зі мною стало – *як дивно* – це не було потрясінням» [5, С. 78]; «Відштовхнутий голова незграбно впав у своє крісло і чомусь голосно, *і, як мені здалося*, хижо засміявся» [5, С. 18].

На думку С.П. Бевзенка, між вставними і вставленими компонентами існує досить істотна відмінність. «На відміну від вставних, вставлені конструкції не виражають модальних значень, не містять вказівок на джерело повідомлення, на зв'язок з іншими повідомленнями тощо. Вставлені

конструкції виражають такі додаткові повідомлення чи побіжні асоціативні зауваження, які доповнюють, уточнюють, розвивають зміст висловлювання, вказуючи на певні деталі чи нові факти, що не були передбачені за первісного формулювання думки, вираженої реченням без вставлених конструкцій» [6, С. 144]. Додамо, що чітко розмежувати вставність і вставленість не завжди вдасться. Ці мовні одиниці виражають модальність, яка, як зауважують П.С. Дудик і Л.В. Прокопчук, є «категорією водночас об'єктивною і суб'єктивною... Кожен мовець за допомогою синтаксичної вставності чи вставленості виражає певний зміст, втілюваний у реченні, з позиції його реальності (здійснюваності чи здійсненності) або ірреальності (нездійснюваності чи нездійсненності)» [7, С. 225].

У прозі Марії Матіос зафіксовано велику кількість вставлених конструкцій, які формально можуть бути виражені:

а) двоскладними реченнями, напр.: «Що не хочу любові – а хочу певності, пев-но-сті, ста-біль-но-сті, як сказав би наш президент» [5, С. 13]; «Але цей чоловік – а він довго був моїм чоловіком – любив мене понад уся гіркоту і втому...» [5, С. 95];

б) односкладними реченнями, напр.: «А якби, Боже борони, вмирала не при пам'яті, то приведете панотця» [5, С. 223].

Загалом вставлені конструкції можуть бути виражені складними елементарними і багатокomпонентними реченнями, навіть кількома простими чи складними реченнями. У прозових творах Марії Матіос не виявлено таких вставних і вставлених конструкцій.

Вставлені одиниці деколи мають форму частин складнопідрядних речень, напр.: «Було щось дикунське, варварське, чужинське і загарбницьке, ..., що – якби могло! – може, було б розірвало цю грозу і пожежу несамовитим, радісним криком» [5, С. 154]; «Це божевілля. Чимось – хоча й не знаю, чим – думала я» [5, С. 82].

Вставлені одиниці, передусім речення, у контексті можуть мати різне функційне навантаження, зокрема, вони можуть бути:

- уточнювальними: «Коли серед ночі (*а це таки була ніч*) два по два – варварські – дзвінки вистрілили з передпокою» [5, С. 45]; «А коли умер Данило (*а умер він з суботи на неділю*) і не було труни» [5, С. 215]; «Але цей чоловік – *а він довго був моїм чоловіком* – любив мене понад уся гіркоту і втому...» [5, С. 95]; «І я знайшла спосіб погамувати нав'язливе – *аж до головного болю* – бажання бачити себе у дзеркалі» [5, С. 38];

- пояснювальними: «А я ось можу безперервно – *увесь день* – плакати» [5, С. 46]; «Чоловік у ній виконував дві ролі одночасно: тореадора (*з двома червоними полотнищами*) і бика» [5, С. 7];

- доповнювальними: «Мама її (*також уже на тім світі ангелам крила підправляє*) дуже побивалася» [5, С. 211]; «Наші приятелі, зазнаючи повної, *як на мене тодішню*, безглуздої амплітуди почуттів, нерідко жартували, що з нас можна писати енциклопедію сімейного життя» [5, С. 20]; «а її чоловік неділя в неділю – *цілий рік* – служби наймав та парастаси робив» [5, С. 215].

Доповнювальні вставлені одиниці містять додаткову інформацію, певні зауваження про щось нове, невідоме, те, що не пов'язане зі змістом основного речення; вони можуть бути, можуть не бути, наприклад: «А що мораль дрантива навіть попри це (*і на кожному кроці*), то хіба доводиться сумніватися?» [5, С. 162]; «Ще наші доярки не всі на ферму попришкандибають, а він, біднятко (*також покійний*), уже дивитися коровам під хвости...» [5, С. 212].

Особливістю вживання вставних і вставлених одиниць у творах Марії Матіос є вираження цих конструкцій питальними реченнями, наприклад: «Я планувала сьогодні

вранці (*чи це вже вчора?*) вийти у місто за продуктами на дорогу» [5, С. 20]; «... я вже майже під ножом свого приятеля В'ячеслава (*Боже, як він по батькові, Боже...*), ага» [5, С. 76]. За допомогою таких вставлених одиниць авторка виражає сумнів, роздуми, невпевненість героїні.

Учені П.С. Дудик і Л.В. Прокопчук у праці «Синтаксис української мови» [7] розглядають вставленість також із комунікативного погляду, виділяючи *конструктивні і неконструктивні* вставлені компоненти. На погляд науковців, *конструктивні вставлені компоненти* «більш типові, виявляються виразніше, графічно виділяються дужками, рідше – тире, а в усному мовленні – особливою інтонацією і паузами. Зняття дужок або тире за конструктивної вставленості неприпустиме, бо вставлене слово, сполучення слів чи речення різноманітної будови не може бути приєднане до складу речення ні сурядним, ні підрядним зв'язком, перетворене на компонент із функцією членів речення» [7, С. 232]. У творах Марії Матіос виявлено велику кількість таких конструкцій, а саме: «Одна колись упала, не буду казати котра, *най Бог дасть їй здоров'ячка*» [5, С. 230].

«*Неконструктивні вставлені одиниці* можна перетворити на члени речення чи окремі речення» [7, С. 233], напр.: «А коли умер Данило (*а умер він з суботи на неділю*) і не було труни [5, С. 215]; «Але цей чоловік – *а він довго був моїм чоловіком* – любив мене понад уся гіркоту і втому...» [5, С. 95].

У проаналізованих творах Марії Матіос вставлені речення розміщуються тільки в самому реченні, вживання вставлених речень поза межами основного речення не спостерігаємо. Вставні речення можуть приєднуватися до основного безсполучниково і за допомогою сполучників, наприклад: «Їх зіпсувала посада, *думає вона*, надпиваючи уже гірке чомусь шампанське» [5, С. 176]; «Відштовхнутий

голова незграбно впав у своє крісло і чомусь голосно, і, як мені здалося, хижо засміявся» [5, С. 18].

Вставні компоненти можуть стояти в середині речення, а можуть – на початку речення, наприклад: «Ти, *мабуть*, дуже палка. *А може*, холодна» [5, С. 176]; «*Певно*, міняється варта» [5, С. 192].

Вставлені ж компоненти – тільки в середині речення або в кінці, а саме: «а її чоловік неділя в неділю – *цілий рік* – служби наймав та парастаси робив» [5, С. 215]. Зазначимо, що знайдено один приклад уживання вставного слова поза межами речення, а саме: «Кажуть, любов облагороджує. *Можливо*. Я раніше не знала. Що це таке» [5, С. 16]. Таким шляхом авторка наголошує на ваганнях, сумнівах героїні у сказаному.

Особливістю вживання вставлених компонентів є й те, що у творах Марії Матіос вони нерідко починаються сурядними сполучниками *і, а, однак* і под., наприклад: «А що мораль дрантива навіть попри це (*і на кожному кроці*), то хіба доводиться сумніватися?» [5, С. 162]; «А коли умер Данило (*а умер він з суботи на неділю*) і не було труни» [5, С. 215].

Як виявили наші спостереження, серед вставних слів Марія Матіос найчастіше вживає слова *може, а може, певно, мабуть, зрештою, власне, отже*. Рідше авторка використовує слова *звичайно, безсумнівно, очевидно, звісно, на диво, здавалося* та ін.

Заманіфестовано діалектні вставні слова: *видко, бігме, видиш, прецінь* та ін., наприклад: «*Видиш*, очими старими руками принесу, а тобі най буде устидно від людей до смерті!» [5, С. 204]; «А їхав, *видко*, скоро...» [5, С. 221]; «Бо, *бігме*, устану, як не з уважите мою волю!» [5, С. 230].

З певною емоційно-уточнювальною метою у творах Марії Матіос зафіксовано вживання кількох вставних слів, сполучень слів в одному реченні. Це може бути:

а) повторення одного і того ж вставного слова, наприклад: «*Можє, у світі війна, може, мор чи повинь, може, оголосили мобілізацію – і він через те не йде*» [5, С. 23]; «*А про фану, може, і не знав. А може, знав, та дітям не казав того...*» [5, С. 60]; «*Можє, день який за кого тримає, може, зарікєся від чогось...*» [5, С. 228];

б) вживання синонімічних вставних слів, наприклад: «*...Я, напевно, проспала увесь залишок дня, бо коли розплющила очі, за вікнами знов сутеніло, а може, знову розвиднювалося*» [5, С. 44]; «*Ти, мабуть, дуже палка. А може, холодна*» [5, С. 176];

в) несинонімічних вставних слів, наприклад: «*Отже, вчора перейшло у сьогодні, може, уже хилиться до завтра, а я й не помітила*» [5, С. 19].

Рідко вставні і вставлені компоненти виражають емоційно-експресивні відношення, частіше авторка вживає ці одиниці з метою уточнення або додаткової інформативності. Спостерігаємо уточнювальну функцію цих компонентів, зокрема, в реченнях: «*а її чоловік неділя в неділю – цілий рік – служби наймав та парастаси робив*» [5, С. 215]; «*невідомості, звідки іще ніхто не подав не те що доброї – будь-якої – звістки*» [5, С. 196]; «*Невисокий – на чверть пальця – вузький келишок з вином*» [5, С. 54].

Додаткову інформативність заманіфестовано в реченні: «*Вискладені біленькими рядочками речі, призначені для смерті, сумирно гріються у розкритій – білій зсередини і чорній зверху – домовині перед верандою*» [5, С. 219].

Зауважимо також, що, крім зазначених функцій, вставні і вставлені компоненти у проаналізованих творах інколи виконують емоційно-оцінну роль, як наприклад, у реченнях: «*І я знайшла спосіб погамувати нав'язливе – аж до головного болю – бажання бачити себе у дзеркалі*» [5, С. 38]; «*Я знала увесь спектр почувань інших людей до себе – від*

поклоніння до прокляття, – однак ігнорування... байдужість... ніколи» [5, С. 83], але такі смислові навантаження не є поширеними у прозі Марії Матіос.

Марія Матіос – письменниця, вихована на принципах християнської моралі, шляхетності, у вірі в Бога, що чітко простежується в її прозі та поезії. У своїх творах Марія Матіос відтворює ментальність українського народу, набожність, віру в добро і справедливість. Так, у прозових творах авторка часто використовує вставні і вставлені конструкції, одним із компонентів яких виступають біблієзми, часто, зокрема, авторка вживає слова *Бог, ангел* та ін. Йдеться про вислови *боронь Боже, слава Богу, най Бог хоронить*, які письменниця переважно використовує в діалогах своїх персонажів, у розповідях героїв. Наведемо приклади речень із такими сполуками слів: «Він був (*царство йому небесне*) у міру палкий, у міру стриманий» [5, С. 17]; «Це баламутство повинно топитися в пам'яті про юні роки. І, *боронь боже*, не виринати на поверхню пізніше» [5, С. 40]; «Мама її (*також уже на тім світі ангелам крила підправляє*) дуже побивалася» [5, С. 211]; «то як спротивилися наші діти, *най Бог хоронить!*» [5, С. 213]; «А якби, *Боже борони*, вмирала не при пам'яті, то приведете панотця» [5, С. 223]; «Одна колись упала, не буду казати котра, *най Бог дасть їй здоров'ячка*» [5, С. 230]. Такі вставлення є застарілими висловами релігійного змісту, хоча і сьгодні їх часто вживають люди старшого покоління.

Вставлені компоненти можуть бути виражені фразеологізмами, які знаходимо, наприклад, у творах Марії Матіос. Це вислови: *боронь боже, земля йому пером, най бог хоронить* і под., вжиті, наприклад, у таких реченнях: «Це баламутство повинно топитися в пам'яті про юні роки. І, *боронь боже*, не виринати на поверхню пізніше» [5, С. 40]; «Мій тато покійний, *земля йому пером*, устав удосвіта,

походив по подвір'ю» [5, С. 217]; «А що мстива була покійниця, а скупенька, *най бог хоронить!*» [5, С. 218]. Вставлені сполуки такого типу переважно є загальномовними фраземами, зафіксованими у фразеологічних словниках української мови. Щоправда, зауважимо, що деякі з них можуть бути синонімами загальноновживаних фразем, як наприклад, *най бог хоронить* є варіантом фразеологізму *хай (нехай) Бог (Господь) милує (боронить)*, зафіксованого у «Фразеологічному словнику української мови» [8, т. 1, С. 39].

Додамо, що вислови *земля йому пером, Боже борони, боронь боже, царство йому небесне* і под. не мають безпосереднього зв'язку зі змістом основного речення, виражають побажання, застереження, прихильне ставлення мовця до тих, кого згадує. Фразема *земля йому пером (пухом)* є «усталеною формою прощання з покійним на похоронах» [8, т. 1, С. 333]; *царство йому небесне* «вживається для вираження побажання померлому, коли його згадують, загробного життя в раю» [8, т. 2, С. 938].

Висновки. Отже, у сучасній українській мові вставні і вставлені компоненти становлять семантично багату та кількісно широку групу, яка активно поповнюється новими елементами та використовується мовцями. У художній мові зафіксовано вживання великої кількості вставних і вставлених конструкцій, які в контексті твору виконують різноманітні функції. Здійснений аналіз цих мовних одиниць у прозових творах відомої української письменниці Марії Матіос виявив семантично розгалужену та велику групу вставних і вставлених компонентів, які містять різноманітне функційне навантаження у мовленні. У прозових творах письменниці ці одиниці виконують експресивно-оцінну, уточнювальну та зображальну роль, авторка часто використовує вставність та вставлення як експресивний засіб створення образу, відтворення навколишнього світу,

висловлення оцінки подій та персонажів. Вставлені компоненти зазвичай містять додаткові повідомлення чи асоціативні зауваження. Вставні і вставлені компоненти, репрезентовані у творах Марії Матіос, збагачують мовостиль письменниці, слугують емоційності та експресивності мови.

Список використаних джерел:

1. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: навч. посіб., 2-ге вид., стереотип. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 248 с.
2. Історія української літератури ХХ – поч. ХХІ ст.: навч. посіб.: у 3 т. / за ред. В.І. Кузьменка. Київ: Академвидав, 2013. Т. 1. 592 с.
3. Слинко І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посіб. Київ: Вища шк., 1994. 670 с.
4. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 408 с.
5. Матіос М. Життя коротке. Книга прози. Львів: Кальварія, 2001. 236 с.
6. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2005. 270 с.
7. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
8. Фразеологічний словник української мови. У 2 кн. Київ: Наукова думка, 1993.

Vydavatel:

Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.
se sídlem V Lázních 688, Jesenice 252 42
IČO 03562671 Česká republika

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XXIX mezinárodní kolektivní monografie

Podepsáno k tisku 9. Březen 2023
Formát 60x90/8. Ofsetový papír a tisk
Headset Times New Roman.
Mysl. tisk. oblouk. 8.2. Náklad 100 kopií.